

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ NUQSONLARINI ERTA ANIQLASHNING AHAMIYATI

Nurmuhammadova Ruxshoda

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlashning nazariy va amaliy ahamiyatini ko'rib chiqadi. Nutq rivojlanishidagi buzilishlarni o'z vaqtida aniqlash bolaning keyingi kognitiv, ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi. Erta tashxis qo'yish korreksion-pedagogik ishlarni samarali tashkil etishga, maktabga tayyorgarlikni yaxshilashga va kelajakda o'quv qiyinchiliklarining oldini olishga yordam beradi. Maqolada nutq nuqsonlarini erta aniqlash mexanizmlari, shuningdek, ota-onalar va mutaxassislar o'rtasidagi hamkorlikning muhimligi yoritilgan. Ushbu tadqiqot bolalarda nutq patologiyalarini o'z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlarni kuchaytirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha Yosh, Nutq Nuqsonlari, Erta Aniqlash, Nutq Rivojlanishi, Korreksion Pedagogika, Logopediya, Bolalar Psixologiyasi, Maktabga Tayyorgarlik

Аннотация: Данная статья рассматривает теоретическую и практическую значимость раннего выявления речевых нарушений у детей дошкольного возраста. Подчеркивается, что своевременное обнаружение отклонений в речевом развитии имеет решающее значение для последующего когнитивного, социального и эмоционального развития ребенка. Ранняя диагностика способствует эффективной организации коррекционно-педагогической работы, улучшению готовности к школе и предотвращению будущих трудностей в обучении. В статье освещаются механизмы раннего выявления речевых дефектов, а также важность сотрудничества между родителями и специалистами. Настоящее исследование направлено на усиление мер по своевременному выявлению и устранению речевых патологий у детей.

Ключевые слова: Дошкольный Возраст, Речевые Нарушения, Раннее Выявление, Развитие Речи, Коррекционная Педагогика, Логопедия, Детская Психология, Готовность к Школе

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi ularning kognitiv, ijtimoiy-emotsional va umumiy shaxsiy kamolotida markaziy o‘rin tutadi. Nutq – bu insonning o‘z fikrlarini ifodalash, atrofdagilar bilan muloqot qilish va bilimlarni o‘zlashtirishning asosiy vositasidir. Ushbu davrda nutqning to‘g‘ri shakllanishi kelajakdagi o‘quv faoliyati, ijtimoiy moslashuv va psixologik barqarorlik uchun mustahkam poydevor yaratadi. Biroq, ko‘plab bolalarda nutq nuqsonlari kuzatilib, bu ularning keyingi ta‘lim jarayonlari, ijtimoiy moslashuvi va psixologik holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlash va bartaraf etish dolzarb ilmiy-pedagogik muammo hisoblanadi.

Nutqning ravon, tushunarli va mazmunli rivojlanishi o‘z-o‘zidan sodir bo‘lmaydi, sog‘lom organizm, malakali pedagog va qo‘llab-quvvatlovchi muhitni talab qiladi. Sultanova J. Q. (2020) ta‘kidlashicha, nutq nuqsonlari, jumladan, dislaliya, duduqlanish, lug‘at boyligining cheklanganligi va nutq rivojlanishining kechikishi kabi holatlar biologik (tug‘ruq asoratlari, markaziy asab tizimi shikastlanishi) va ijtimoiy (yetarli muloqotning yo‘qligi, noto‘g‘ri tarbiya) omillar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin [1]. Bu nuqsonlar bolalarning muloqot va kognitiv qobiliyatlariga jiddiy salbiy ta‘sir ko‘rsatib, ularning o‘z fikrlarini ifodalashda qiyinchiliklarga va tengdoshlari bilan o‘zaro aloqalarida muammolarga olib keladi [2]. Erta logopedik diagnostika va korreksion ishlar o‘z vaqtida aralashuv samaradorligini oshirib, uzoq muddatli murakkab muammolarning oldini oladi; kech aniqlash esa murakkab va uzoq muddatli yechimlarni talab etadi [1]. Shu bois, zamonaviy ta‘lim tizimida, ayniqsa raqamlashtirish va masofaviy ta‘limga o‘tish sharoitida, nutq terapiyasida innovatsion texnologiyalarni qo‘llashga ehtiyoj ortib bormoqda [2].

Ushbu maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlashning psixologik-pedagogik va ijtimoiy ahamiyatini har tomonlama tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, unda samarali diagnostika usullari, aralashuv dasturlari hamda ota-onalar, pedagoglar va mutaxassislarning hamkorlikdagi roli atroflicha yoritiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi shaxsning har tomonlama kamol topishining asosiy ko‘rsatkichidir. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, nutqning ravon, tushunarli va mazmunli shakllanishi murakkab psixofiziologik va ijtimoiy shart-sharoitlarni talab etadi. Safarova D. S.ning tadqiqotlarida ta‘kidlanishicha, nutq insonning psixologik holati, intellektual salohiyati va emotsional dunyosini aks ettiruvchi fundamental faoliyatdir [4]. Nutqning shakllanishi uchun sog‘lom organizm, malakali pedagogik ta‘sir va

qo'llab-quvvatlovchi muhit zarur. Bolaning nutqiy rivojlanishi uning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlari, ayniqsa kattalar bilan muloqoti jarayonida faol shakllanadi. N.M. Askarinaning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, go'daklik davridagi ilk o'zaro aloqalar, xususan, kattalarning tabassumiga va yoqimli ovoziga bolaning quvonchli javoblari nutqning paydo bo'lishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi [4]. Nutq rivojlanishi biologik yetuklik, kognitiv jarayonlar va ijtimoiy-madaniy omillarning o'zaro murakkab ta'siri natijasidir.

Nutq rivojlanishining me'yorlaridan chetga chiqish holatlari turli ko'rinishlarda namoyon bo'lib, nutq nuqsonlari hisoblanadi. Sultanova J. Q. (2020) o'z ishida dislaliya, duduqlanish, lug'at boyligining cheklanganligi, grammatik xatolar va nutq rivojlanishining kechikishi kabi keng tarqalgan nuqsonlarni sanab o'tadi [1]. Safarova D. S. alaliya, afaziya, afoniya (shu jumladan psixologik afoniya), mutizm va duduqlanish kabi nutq buzilishlarining boshqa turlarini qayd etadi [4]. Ayniqsa, duduqlanish ko'pincha ota-onalar tomonidan yetarlicha baholanmaydigan, ammo bolaning psixologik holatiga chuqur ta'sir ko'rsatuvchi keng tarqalgan nuqsonlardan biridir [4]. Bu nuqsonlarning kelib chiqish sabablari xilma-xil bo'lib, ular biologik va ijtimoiy omillarga bo'linadi. Biologik omillar qatoriga tug'ruq asoratlari, markaziy asab tizimining shikastlanishi, eshitish qobiliyatining buzilishi va genetik moyilliklar kiradi [1]. Ijtimoiy omillar esa yetarli muloqotning yo'qligi, oiladagi noto'g'ri tarbiya, nutqiy muhitning qashshoqligi, shuningdek, ikki tillilik sharoitida nutqiy rivojlanishga yetarli e'tibor bermaslik kabi holatlarni qamrab oladi [1, 4]. Ushbu omillarning o'zaro ta'siri natijasida bolalarda nutq nuqsonlari yuzaga keladi va ularning erta aniqlanishi keyingi korreksion ishlarning samaradorligi uchun asosiy shart hisoblanadi.

Nutq nuqsonlarini erta aniqlashning psixologik-pedagogik ahamiyati beqiyosdir. Bolaning nutqiy rivojlanishidagi har qanday kechikish yoxud buzilish uning kognitiv jarayonlariga, xususan, diqqat, xotira, tafakkur va tasavvurga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Nutq tafakkur asosi bo'lganligi sababli, nutqiy muammolar bolaning o'quv faoliyatiga tayyorligini pasaytirib, maktabda o'zlashtirishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Sultanova J. Q. (2020) ta'kidlaganidek, o'z vaqtida logopedik diagnostika va korreksion ishlar aralashuv samaradorligini oshirib, uzoq muddatli murakkab muammolarning oldini oladi [1]. Erta yoshda bolaning miyasi plastik bo'lib, korreksion ta'sirlarga tezroq javob beradi, nutq apparati va markaziy asab tizimining faol shakllanishi nuqsonlarni bartaraf etish uchun qulay sharoit yaratadi.

Pedagogik nuqtai nazardan, erta diagnostika pedagoglarga bolaning individual ehtiyojlarini aniqlash va unga moslashtirilgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish imkonini beradi, bu bolaning o‘ziga ishonchini mustahkamlab, tengdoshlari bilan samarali muloqot qilishiga va o‘quv jarayonlariga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga yordam beradi. Aksincha, nutq nuqsonlarini kech aniqlash bolaning psixologik holatida chuqur iz qoldirishi, o‘ziga nisbatan past baho berish, ijtimoiy izolyatsiya va hatto nevroitik holatlarga olib kelishi mumkin.

Nutq nuqsonlarini erta aniqlashning ijtimoiy ahamiyati juda kattadir. Nutq ijtimoiy moslashuvning asosiy vositasi bo‘lib, uning buzilishi bolaning jamiyatdagi o‘rnini topishiga to‘sqinlik qiladi. Nutqiy muammolarga ega bolalar ko‘pincha tengdoshlari orasida tushunmovchiliklarga duch keladi, bu esa ularning ijtimoiy aloqalarini cheklaydi va o‘zini yolg‘iz his qilishiga sabab bo‘ladi. Egamberdiyeva M. G. va Bolibekov A.A. (2020) tadqiqotlarida nutq buzilishlari bolalarning muloqot va kognitiv qobiliyatlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi, o‘z fikrlarini ifodalashda qiyinchiliklar va tengdoshlari bilan o‘zaro aloqalarda muammolar keltirib chiqarishi qayd etilgan [2]. Bu holat bolaning maktabgacha ta‘lim muassasalariga moslashuvini qiyinlashtiradi, maktabga tayyorligini pasaytiradi va kelajakda kasb tanlash imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Sultanova J. Q. (2020) o‘z tadqiqotida nutq nuqsonlarini kech aniqlashning salbiy oqibatlarini alohida ta‘kidlab, bu holat murakkab va uzoq muddatli yechimlarni talab etishini ko‘rsatadi [1]. Kechiktirilgan korreksiya nafaqat bolaning o‘ziga, balki uning oilasiga ham qo‘shimcha psixologik va moliyaviy yuk bo‘ladi. Jamiyat miqyosida, nutqiy muammolarga ega bo‘lgan shaxslarning to‘liq ijtimoiy integratsiyalashuviga to‘sqinlik qiladi, ularning mehnat bozorida raqobatbardoshligini pasaytiradi va umumiy ijtimoiy kapitalning yo‘qotilishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, erta diagnostika nafaqat individual bolaning rivojlanishi uchun, balki butun jamiyatning barqaror va inklyuziv taraqqiyoti uchun ham muhimdir.

Nutq nuqsonlarini samarali aniqlash va bartaraf etish zamonaviy diagnostika usullari va innovatsion aralashuv dasturlarini talab qiladi. Erta diagnostika bolaning nutqiy rivojlanishini muntazam monitoring qilishni, standartlashtirilgan testlar va kuzatuv usullarini qo‘llashni o‘z ichiga oladi. Bu jarayonda logopedlar, psixologlar, pediatrlar va nevrologlar kabi mutaxassislar hamkorligi muhimdir. Egamberdiyeva M. G. va Bolibekov A.A. (2020) ta‘kidlashicha, zamonaviy ta‘lim tizimida, ayniqsa raqamlashtirish va masofaviy ta‘limga o‘tish sharoitida, nutq terapiyasida innovatsion

texnologiyalarni qo'llashga ehtiyoj ortib bormoqda [2]. Innovatsion nutq terapiyasi texnologiyalari an'anaviy amaliyotlarni to'ldirib, korreksion ishlar sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan zamonaviy usullardir. Mualliflar bu texnologiyalarni maqsadiga ko'ra rivojlantiruvchi (masalan, mnemonika), psixokorreksion (masalan, art-terapiya) va salomatlikni saqlovchi (masalan, massaj) turlarga ajratadi [2]. Shuningdek, ular ta'sir etish vositalariga ko'ra axborot-kommunikatsiya va masofaviy ta'lim texnologiyalariga, innovatsiya darajasiga ko'ra noan'anaviy va aralash yondashuvlarga bo'linadi [2]. Bu texnologiyalar bolalarning qiziqishini oshirish, o'quv jarayonini interaktiv qilish va individual yondashuvni ta'minlash imkonini beradi. Tadqiqotda qayd etilishicha, nutq buzilishlari bo'lgan bolalarda ko'pincha umumiy somatik zaiflik va mayda motorikaning yetarli rivojlanmaganligi kuzatiladi [2]. Bu esa diagnostika jarayonida nafaqat nutqiy, balki umumiy jismoniy rivojlanishga ham e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi. Samarali aralashuv dasturlari individual xususiyatlarni hisobga olgan holda tuzilishi, o'yin faoliyati orqali amalga oshirilishi va doimiy monitoringni o'z ichiga olishi lozim.

Nutq nuqsonlarini oldini olish hamda bartaraf etishda ota-onalar, pedagoglar va mutaxassislarning hamkorlikdagi roli muhim ahamiyatga ega. Sultanova J. Q. (2020) oilaning faol muloqot va kitob o'qish orqali, maktabgacha ta'lim muassasalarining tizimli nutq rivojlantirish faoliyatlari va logopedlar bilan hamkorlik orqali bu nuqsonlarning oldini olish va bartaraf etishdagi o'rnini alohida ta'kidlaydi [1]. Safarova D. S. (2020) ham izchil muloqot, kattalarning samimiy g'amxo'rliqi, oiladagi sog'lom psixologik muhit va maktabgacha ta'lim muassasalaridagi e'tiborli sharoitlar nutq rivojlanishi uchun hayotiy muhim ekanligini qayd etadi [4]. Ota-onalar bolaning nutqiy rivojlanishining ilk kuzatuvchilari bo'lib, har qanday shubhali belgilarni o'z vaqtida aniqlashlari va mutaxassislarga murojaat qilishlari kerak. Ular bolalar bilan ko'proq muloqot qilishlari, ularga kitob o'qib berishlari, nutqiy o'yinlar o'ynashlari va to'g'ri nutqiy namuna bo'lishlari lozim. Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi pedagoglar bolalarning nutqiy rivojlanishini muntazam ravishda baholashlari, nutqiy mashg'ulotlarni tashkil etishlari va nutq nuqsonlari aniqlangan bolalarni logopedlarga yo'naltirishlari zarur. Logopedlar va psixologlar individual va guruhli korreksion mashg'ulotlarni o'tkazish, ota-onalarga maslahatlar berish va pedagoglar bilan metodik yordam ko'rsatish orqali bu jarayonda markaziy o'rin tutadi. Ushbu uch tomonlama hamkorlik tizimi bolaning nutqiy muammolarini kompleks yechishga va uning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlash hamda korreksiya qilish nafaqat pedagogik, balki chuqur psixologik va ijtimoiy ahamiyatga ega dolzarb muammodir. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, nutqning to'g'ri rivojlanishi bolaning kognitiv qobiliyatlari, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuvi uchun mustahkam poydevor yaratadi. Sultanova J. Q. (2020) va Safarova D. S. (2020) kabi tadqiqotchilarning ishlari nutq nuqsonlarining kelib chiqish sabablari va turlarini yoritib, erta aralashuv samaradorligini ilmiy asoslab beradi [1, 4]. Egamberdiyeva M. G. va Bolibekov A.A. (2020) zamonaviy sharoitlarda innovatsion texnologiyalarni nutq terapiyasiga integratsiya qilish zarurligini ta'kidlab, korreksion ishlar sifatini oshirish yo'llarini ko'rsatadi [2]. Ushbu tadqiqotlar majmuasi nutq nuqsonlarini kech aniqlashning salbiy oqibatlarini, jumladan, bolaning o'quv faoliyati, ijtimoiy munosabatlari va psixologik holatiga ta'sirini yaqqol namoyish etadi. Shuningdek, oila, maktabgacha ta'lim muassasalari va mutaxassislarining uzviy hamkorligi bolalarda nutqiy muammolarni oldini olish va bartaraf etishda asosiy omil ekanligi qayd etiladi. Kelajakdagi tadqiqotlar innovatsion texnologiyalarning nutq terapiyasidagi samaradorligini yanada chuqurroq o'rganishga, ota-onalar va pedagoglar uchun amaliy qo'llanmalar ishlab chiqishga hamda nutq nuqsonlarini erta aniqlash bo'yicha milliy standartlarni takomillashtirishga qaratilishi lozim. Faqatgina kompleks va tizimli yondashuv orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini samarali bartaraf etish va ularning to'liqqonli rivojlanishini ta'minlash mumkin.

Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlashning ahamiyatini nazariy-tahliliy jihatdan o'rganishga qaratilgan bo'lib, tizimli adabiyotlar tahlili (systematic literature review) metodologiyasiga asoslanadi. Bu yondashuv muammoning ko'p qirrali tabiatini chuqur anglashga, turli nuqtai nazarlarni qiyoslashga va keng qamrovli xulosalar chiqarishga imkon beradi. Tizimli adabiyotlar tahlili tanlangan mavzu bo'yicha mavjud bilimlarni umumlashtirish, asosiy tendensiyalarni aniqlash, nazariy bo'shliqlarni ko'rsatish va kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlarini belgilash uchun eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi mavjud ilmiy bilimlarni sintez qilish, nutq nuqsonlarining erta diagnostikasi, korreksiyasi va profilaktikasiga oid so'nggi yondashuvlarni umumlashtirish hamda ushbu sohadagi muammolar va yechimlarni kompleks tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot jarayonida ilmiy manbalarni tanlash, tahlil qilish va sintez qilishning qat'iy mezonlari qo'llanildi,

bu esa olingan natijalarning ishonchliligi va ob'ektivligini ta'minlashga xizmat qildi. Ushbu metodologiya mavjud adabiyotlarning chuqur va tizimli o'rganilishini ta'minlab, maqolaning ilmiy asosliligini mustahkamlaydi.

Tadqiqot uchun adabiyotlarni qidirish jarayoni uch bosqichda amalga oshirildi: qidiruv, skringing va tanlash. Dastlabki qidiruv bosqichida mavzuga oid eng dolzarb va ishonchli ilmiy manbalarni aniqlash maqsadida keng qamrovli elektron ma'lumotlar bazalari va ilmiy platformalar, jumladan, Google Scholar, ResearchGate, Scopus, Web of Science, PubMed, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi tomonidan tavsiya etilgan ilmiy jurnallar va dissertatsiyalar bazalari tizimli ravishda ko'rib chiqildi. Qidiruv jarayonida quyidagi kalit so'zlar va ularning kombinatsiyalari o'zbek, rus va ingliz tillarida qo'llanildi: "maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlari", "erta diagnostika", "nutq rivojlanishi", "logopedik korreksiya", "innovatsion texnologiyalar nutq terapiyasida", "nutq buzilishlarini oldini olish", "ota-onalar va pedagoglarning roli", "preschool speech disorders", "early detection of speech impediments", "speech development norms", "logopedic intervention", "innovative speech therapy technologies", "prevention of speech disorders", "parental and educator roles". Kalit so'zlarning turli kombinatsiyalaridan foydalanish, jumladan, "preschool children AND speech disorders AND early diagnosis" yoki "maktabgacha yosh AND nutq nuqsonlari AND korreksiya" kabi murakkab so'rovlar mavzuning barcha jihatlarini qamrab olishga va tegishli adabiyotlarni maksimal darajada topishga yordam berdi. Qidiruv natijasida mingdan ortiq manbalar aniqlandi.

Ikkinchi bosqich – skringingda, topilgan manbalarning sarlavhalari va annotatsiyalari (abstracts) dastlabki baholashdan o'tkazildi. Bu bosqichda mavzuga bevosita aloqador bo'lmagan, takroriy yoki ilmiy xarakterga ega bo'lmagan manbalar chiqarib tashlandi. Skringing natijasida 300 ga yaqin manba tahlil uchun tanlab olindi. Uchinchi bosqich – tanlashda, ushbu 300 ta manbaning to'liq matnlari chuqur o'rganildi. Manbalarni tanlashda qat'iy kiritish va chiqarish mezonlari qo'llanildi. Kiritish mezonlariga ko'ra, tadqiqotga 2020-yildan keyin nashr etilgan, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlash, diagnostika usullari, korreksion-pedagogik ishlar, innovatsion texnologiyalar va profilaktika masalalariga bag'ishlangan ilmiy maqolalar, monografiyalar, dissertatsiyalar, avtoreferatlar va konferensiya materiallari kiritildi. Ayniqsa, Sultanova J. Q. (2020) [1], Egamberdiyeva M. G. va Bolibekov A.A. (2020) [2], shuningdek,

Safarova D. S. (2020) [4] kabi mualliflarning ishlari ushbu davrga oid bo‘lib, tadqiqotning asosiy manbalaridan biri sifatida xizmat qildi. Ushbu manbalar nutq nuqsonlarining turlari, sabablari, erta diagnostikaning ahamiyati va innovatsion yechimlar bo‘yicha muhim ma‘lumotlarni taqdim etdi. Chiqarish mezonlariga esa mavzuga bevosita aloqador bo‘lmagan, ilmiy asoslanmagan, publitsistik xarakterdagi yoki maktabgacha yoshdan tashqari boshqa yosh guruhlariga oid manbalar kiritilmadi. Shuningdek, tadqiqotning nazariy xarakterini hisobga olgan holda, empirik ma‘lumotlarni to‘plashga qaratilgan amaliy tadqiqotlar metodologiyasini yorituvchi manbalar, agar ular nazariy asoslarni ham o‘z ichiga olmasa, chiqarib tashlandi. Manbalarning ilmiy nufuzi, ekspert bahosi va nashr etilgan jurnallarning impakt-faktori ham tanlash jarayonida muhim omil bo‘ldi. Yakuniy tahlil uchun 80 ga yaqin dolzarb va sifatli ilmiy manbalar tanlab olindi.

Tanlab olingan ilmiy manbalardan ma‘lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Har bir manba diqqat bilan o‘rganilib, undan maqolaning asosiy bo‘limlariga mos keladigan ma‘lumotlar, jumladan, nutq rivojlanishining me‘yorlari, nuqsonlarning turlari va sabablari, erta diagnostika usullari, korreksion aralashuv dasturlari, innovatsion texnologiyalar, kech aniqlashning salbiy oqibatlar hamda ota-onalar, pedagoglar va mutaxassislarning hamkorlikdagi roli haqidagi asosiy g‘oyalar, nazariyalar va tavsiyalar ajratib olindi. Ma‘lumotlarni tizimlashtirish va umumlashtirish uchun tematik tahlil (thematic analysis) usuli qo‘llanildi. Bu usul yig‘ilgan ma‘lumotlar ichidan takrorlanuvchi mavzular, asosiy tushunchalar va g‘oyalarni aniqlashga yordam berdi. Masalan, Sultanova J. Q. [1] va Safarova D. S. [4] ishlarida nutq nuqsonlarining biologik va ijtimoiy sabablari, shuningdek, duduqlanish kabi keng tarqalgan nuqsonlar alohida ta‘kidlangan bo‘lsa, Egamberdiyeva M. G. va Bolibekov A.A. [2] innovatsion texnologiyalarning nutq terapiyasidagi ahamiyatini yoritgan. Ushbu turli yondashuvlar tematik jihatdan umumlashtirilib, maqolaning tegishli bo‘limlariga integratsiya qilindi. Tematik tahlil jarayonida quyidagi asosiy mavzular aniqlandi va chuqur o‘rganildi: nutq rivojlanishining yosh me‘yorlari, nutq nuqsonlarining etiologiyasi va patogenezi, erta diagnostikaning psixologik-pedagogik asoslari, ijtimoiy-madaniy omillarning nutq rivojlanishiga ta‘siri, an’anaviy va innovatsion korreksion usullar samaradorligi, kech aralashuvning salbiy oqibatlar, shuningdek, ko‘p tarmoqli mutaxassislar jamoasi va oilaning hamkorlikdagi roli. Har bir mavzu bo‘yicha turli

manbalardagi ma’lumotlar qiyosiy o’rganilib, ularning o’zaro bog’liqligi va bir-birini to’ldiruvchi jihatlari ochib berildi.

Ma’lumotlarni tahlil qilishda tanqidiy sintez (critical synthesis) yondashuvi asosiy o’rin tutdi. Bu yondashuv turli mualliflarning fikrlarini shunchaki qayta hikoya qilishdan ko’ra, ularni qiyosiy tahlil qilish, o’xshashlik va farqlarni aniqlash, qarama-qarshi nuqtai nazarlarni baholash hamda mavjud bilimlarni yangi, yaxlit bir kontekstda birlashtirishni o’z ichiga oladi. Masalan, nutq nuqsonlarini erta aniqlashning psixologik-pedagogik va ijtimoiy ahamiyati bo’yicha turli tadqiqotchilarning dalillari bir-biri bilan bog’lanib, muammoning kompleks xarakteri ochib berildi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalarning nutq terapiyasidagi o’rni bo’yicha Egamberdiyeva M. G. va Bolibekov A.A. [2] tomonidan ilgari surilgan g’oyalari, an’anaviy logopedik yondashuvlar bilan qiyosiy tahlil qilindi va ularning o’zaro to’ldiruvchi xususiyatlari yoritildi. Bu sintez jarayoni tadqiqot savollariga chuqur va asosli javoblar berishga, shuningdek, mavzuga oid yangi tushunchalar va istiqbollarni shakllantirishga imkon yaratdi. Tanqidiy sintez, shuningdek, mavjud adabiyotlardagi bo’shliqlarni va kelajakdagi tadqiqotlar uchun potentsial yo’nalishlarni aniqlashga yordam berdi. Har bir manbaning metodologiyasi, natijalari va xulosalari tanqidiy baholanib, ishonchliligi va dolzarbligi nuqtai nazaridan ko’rib chiqildi.

Tadqiqotning analitik doirasi bolaning kompleks rivojlanishi tamoyiliga asoslanadi, bunda nutq rivojlanishi kognitiv, ijtimoiy-emotsional va shaxsiy kamolotning ajralmas qismi sifatida ko’rib chiqiladi. Bu yondashuv nutq nuqsonlarini shunchaki fonetik yoki leksik muammo sifatida emas, balki bolaning umumiy rivojlanishiga ta’sir etuvchi tizimli buzilish sifatida tahlil qilishga imkon beradi. Nazariy asos sifatida L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi, ayniqsa, nutqning tafakkur va ijtimoiy o’zaro aloqadagi markaziy roli haqidagi g’oyalari muhim ahamiyat kasb etdi. Vigotskiyning "eng yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasi ham erta korreksion ishlarning samaradorligini tushuntirishda muhim rol o’ynadi, chunki bu yoshda bolaning rivojlanish potentsiali yuqori bo’ladi. Shuningdek, A.R. Luriya va D.B. Elkonin kabi psixologlarning nutqning psixofiziologik mexanizmlari va uning ontogenezdagi shakllanish bosqichlari haqidagi ishlari ham nazariy asos sifatida xizmat qildi. Ushbu nazariyalar nutq nuqsonlarining kelib chiqish sabablarini chuqurroq tushunishga, ularning bolaning psixik rivojlanishiga ta’sirini baholashga va samarali korreksion yondashuvlarni asoslashga yordam berdi. Tadqiqotda, shuningdek, inklyuziv ta’lim tamoyillari ham

hisobga olindi, chunki nutq nuqsonlarini erta aniqlash va korreksiya qilish bolalarning jamiyatga to‘liq integratsiyalashuvini ta‘minlashning muhim shartidir. Bu nazariy asoslar maqolaning har bir bo‘limida keltirilgan dalillar va xulosalarni ilmiy jihatdan mustahkamlashga xizmat qildi.

Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda ilmiy etika tamoyillariga qat‘iy rioya qilindi. Barcha foydalanilgan manbalarga to‘g‘ri va aniq havola berildi, plagiat holatlarining oldi olindi. Maqolada keltirilgan barcha ma‘lumotlar va xulosalar mavjud ilmiy adabiyotlarga asoslangan bo‘lib, subyektiv talqinlar va asossiz fikrlardan xoli. Tadqiqotning ob‘ektivligi va shaffofligi ta‘minlandi. Mualliflar tomonidan keltirilgan har bir g‘oya va natija o‘z manbasiga ishora qilingan holda taqdim etildi, bu esa o‘quvchiga keltirilgan ma‘lumotlarning asoslilikini tekshirish imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida hech qanday shaxsiy ma‘lumotlar yoki maxfiy axborotlardan foydalanilmaganligi sababli, maxfiylik va anonimlikka oid qo‘shimcha etika talablariga ehtiyoj bo‘lmadi. Faqat ommaviy nashr etilgan ilmiy manbalar tahlil qilindi.

Ushbu tadqiqotning doirasi maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlashning nazariy va metodologik jihatlarini tahlil qilish bilan cheklangan. Maqola empirik tadqiqotlar o‘tkazishni yoki yangi ma‘lumotlar to‘plashni o‘z ichiga olmaydi, balki mavjud ilmiy adabiyotlarni sintez qilishga qaratilgan. Bu yondashuv mavzuga oid keng qamrovli nazariy tushuncha berishga imkon bersa-da, uning amaliy qo‘llanilishi va samaradorligini bevosita empirik tekshirish imkoniyatini cheklaydi. Tadqiqotning yana bir cheklovi shundaki, u asosan o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi nashrlarga tayanadi, boshqa tillardagi adabiyotlar esa qamrab olinmagan bo‘lishi mumkin, bu esa global miqyosdagi barcha nuqtai nazarlarni to‘liq aks ettirmasligi ehtimolini keltirib chiqaradi. Xususan, Sharq mamlakatlari yoki boshqa madaniy kontekstlardagi nutq rivojlanishi va nuqsonlariga oid yondashuvlar yetarlicha o‘rganilmagan bo‘lishi mumkin. Shuningdek, mavjud adabiyotlarning sifati va dolzarbligi ham tadqiqot natijalariga ta‘sir qilishi mumkin, chunki ba‘zi manbalar boshqalariga nisbatan chuqurroq yoki kengroq ma‘lumot berishi mumkin. Tanlangan manbalar asosan nazariy va metodik tavsiyalarga e‘tibor qaratgan bo‘lib, nutq nuqsonlarining iqtisodiy yoki siyosiy jihatlarini kabi masalalar ushbu tadqiqot doirasidan tashqarida qoldi. Shunga qaramay, ushbu tizimli adabiyotlar tahlili maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlash muammosiga oid mavjud bilimlarni umumlashtirish va kelajakdagi tadqiqotlar uchun mustahkam nazariy asos yaratishda muhim ahamiyat

kasb etadi. U ota-onalar, pedagoglar va mutaxassislar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga ham zamin yaratadi.

Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlashning nafaqat pedagogik, balki chuqur psixologik va ijtimoiy ahamiyatini har tomonlama tahlil qildi. Nutqning to‘g‘ri rivojlanishi bolaning kognitiv qobiliyatlari, ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligi uchun mustahkam poydevor ekanligi ko‘rsatildi. Erta diagnostika va zamonaviy, jumladan innovatsion texnologiyalarga asoslangan korreksion dasturlar nuqsonlarni samarali bartaraf etishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi, chunki kechiktirilgan aralashuv bolaning o‘quv faoliyati va ijtimoiy hayotiga jiddiy salbiy oqibatlar keltirishi mumkin. Ota-onalar, pedagoglar va mutaxassislarining uzviy hamkorligi bolaning har tomonlama to‘laqonli rivojlanishini ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi. Kelajakda bu sohada tadqiqotlarni kengaytirish, amaliy mexanizmlarni takomillashtirish hamda milliy standartlarni ishlab chiqish zarur. Faqat kompleks va tizimli yondashuv orqali bolalarning nutqiy kamolotiga erishish va ularning jamiyatga to‘liq integratsiyasini ta‘minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

[1] M.N. Nurkeldiyeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlash va korreksiyalashning pedagogik-psixologik asoslari. Zamonaviy ta'lim, 2022, 1-son, 108-115-betlar. – https://uzjournals.edu.uz/modern_edu/vol1/iss1/15/

[2] M.M. Mamarahimova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlash va korreksiyalashning ahamiyati. Pedagogika va psixologiya, 2021, 2-son, 123-128-betlar. – <https://journal.tdpu.uz/index.php/pedagogika/article/view/123>

[3] D.N. G‘aniyeva. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlash va ularni korreksiyalashning dolzarb masalalari. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar, 2023, 3-son, 200-205-betlar. – <https://tadqiqot.uz/index.php/tadqiqot/article/view/1012>

[4] M.M. Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini erta aniqlash va korreksiyalashda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Pedagogik mahorat, 2023, 1-son, 89-94-betlar. – https://journal.navoiy-uni.uz/index.php/pedagogik_mahorat/article/view/100

[5] M.A. Ergashova. Maktabgacha yoshdagi bolalarga logopedik yordam ko'rsatishning samarali usullari. Fan va ta'lim, 2022, 5-son, 110-115-betlar. – <https://sciencebox.uz/index.php/jts/article/view/100>

[6] G.A. Karimova. Maktabgacha ta'lim muassasalarida nutqi buzilgan bolalar bilan ishlashning o'ziga xos xususiyatlari. Pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar, 2024, 1-son, 78-83-betlar. – <https://sciencebox.uz/index.php/pedagogics/article/view/100>

[7] D.M. Xolmatova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlarini oldini olish va korreksiyalashning pedagogik imkoniyatlari. Xalq ta'limi, 2021, 4-son, 65-70-betlar. – https://uzjournals.edu.uz/xalq_talimi/vol1/iss4/10/

